

АБДУРАУФ ФІТРАТ: ТЕОРЕТИК І ПРАКТИК ДЖАДИДИЗМУ

Віталій Люлька

ABDURAUUF FITRAT: THE THEORIST AND PRACTITIONER OF JADIDISM

Vitalii Liulka

The article examines the biography of Abdurauf Fitrat and his influence on the Jadid movement. It highlights how Jadidism emerged in the territory of the Russian Empire and how it spread throughout the Central Asian region. The historical context of the existence of the Bukhara Emirate at the beginning of the 20th century is analyzed, including the imperfections of the institutions that functioned there, among others, the education system. The circumstances under which Abdurauf Fitrat began to sympathize with Jadidism are examined.

Fitrat's time spent studying in Istanbul is highlighted, as is the way he came to believe that scientific and technological advancements were crucial to bettering the lot of Muslims during that era due to the ideas of the Young Turk Revolution. Attention is also drawn to the fact that it was during his stay in Istanbul that Fitrat began to write literary works, doing so in Persian, the official language of the Bukhara Emirate. Fitrat's work «The Story of an Indian Traveler (Bukhara as it is)» is considered, in which the hero points out the problems that overwhelm the Bukhara Emirate, focusing on technological backwardness and the incorrect understanding of their religion by Muslim theologians.

Attention is paid to Fitrat's activities after returning to Central Asia. The activation of the Jadids after the First World War, in the form of the Young Bukharans movement, and Fitrat's role in this process are analyzed. The situational alliance of the Young Bukharans with the Bolsheviks, which allowed them to gain power in Bukhara for a certain period and try to implement their reforms there, is highlighted. It describes how, as a result of repression, the Jadid movement was generally crushed, and that this fate did not bypass Fitrat. It is concluded that the works of Abdurauf Fitrat remain one of the most important sources for studying the thoughts of the Jadids.

Keywords: Abdurauf Fitrat, Central Asia, Bukhara, Jadidism, Muslim reformers, repression.

В історії людства є достатньо прикладів занепаду цивілізацій з подальшим намаганням за допомогою реформ виправити становище. Важливість висвітлення та аналізу цих реформ дає можливість впроваджувати ефективні елементи та намагатися не припуститися помилок. У минулому мусульманських держав траплялися періоди як ослаблення, так і посилення. У XIX ст. стало очевидним, що мусульманська цивілізація перебуває у кризі. Про цю кризу і потенційні шляхи виходу з неї починають стверджувати низка діячів з різних частин мусульманського світу. Серед таких можна виділити Джамал ад-Діна Афгані та Мухаммада Абдо в Єгипті, Аллала аль-Фасі у Марокко, Абд аль-Азіза аль-Талабі в Тунісі, Абд ал-Хаміда Ібн Бадіс в Алжирі, Саїд Ахмад Хана й Мухаммада Ікбала на Індійському субконтиненті. Важливим мотивом їхніх ідей є сумісність ісламу з сучасною наукою і кращими досягненнями західної думки (Esposito 1995, p. 55). В мусульманських регіонах російської імперії функцію руху, який закликав до реформ, виконував джадидизм. У цій статті спробуємо висвітлити обставини виникнення руху джадидів та його географічне розповсюдження. Звернемо увагу на причини популярності джадидизму в регіоні Центральної Азії. Проаналізуємо крізь біографію Абдурауфа Фітрата, як центральноазійська інтелігенція, що з'являлася у той час, намагалася спочатку в теорії, а потім і на практиці, модернізувати власне суспільство.

Засновником джадидизму був видатний кримськотатарський діяч Ісмаїл-бей Гаспринський. На його світогляд, поміж іншого, вплинуло перебування в Європі. Там він зрозумів, що без прогресу в науково-технічній сфері мусульманський світ буде постійно деградувати. Досягти прогресу можна було б реформуючи систему освіти в традиційних мусульманських навчальних закладах (мектебе і медресе). У результаті цієї реформи з використанням нових педагогічних методик, повинен був скоротитись строк навчання (наприклад, діти вчилися швидше читати), і вивільнений час планувалося використати для вивчення інших дисциплін (Гладун 2009, с. 21). Цей інноваційний підхід до освіти отримав назву «усуль джедід», що з арабської перекладається як новий метод. Відповідно його прихильники отримали назву джадиди.

Спочатку джадиди трималися лише культурного й освітнього напрямку діяльності, але поступово почали політизуватися. У 1905 році було створено мусульманську ліберальну організацію «Іттіфак ель муслімін» («Союз мусульман»), діяльність якої була направлена на донесення ідеї, що всі поневолені Росією мусульманські народи можуть досягнути мети лише спільними зусиллями (Ганкевич 2020, с. 70). Паралельно, ця ідея реалізовувалася виданням газети «Терджиман» («Перекладач»), популярність якої поширювалася на землі населені тюркомовними народами, включно з Османською імперією (Khalid 2015, р. 35). Підписка на цю газету стала однією з головних причин, що рух джадидів робиться впливовим у Центральній Азії (Bazarbayev, Assel, Muhabbat 2013, р. 877). Надалі починають відкриватися школи джадидів, для популяризації яких долучаються найактивніші представники нового методу. Для прикладу, у 1908 р. Бухару відвідав Ісмаїл Гаспринський (Abdirashidov 2023, р. 14).

Відзначимо, що Центральна Азія кін. XIX – поч. XX ст., була поділена на Туркестанський край (генерал-губернаторство), який входив у Російську імперію безпосередньо, та Хівинське ханство й Бухарський емірат, які формально були незалежними, але фактично Петербург контролював їх зовнішню і мав значний вплив на внутрішню політику. У цей час почала зароджуватися місцева інтелігенція, яка вважала, що саме науково-технічна відсталість призвела до втрати суверенітету держав Центральної Азії. Вони повністю поділяли думку джадидів з інших частин Російської імперії, що військова і культурна слабкість це наслідок не ефективної системи освіти. Дослідник з Дюкського університету Північної Кароліни Мустафа Туна навіть дивується, що джадидизм так тісно пов'язаний в асоціаціях з Центральною Азією, що у науковій думці менше знають про вплив цього руху на Крим та Поволжя (Tuna 2017, р. 260). Італійський вчений П. Сарторі йде далі й висуває тезу, що джадидизм в Центральній Азії мав суттєві відмінності від джадидизму в інших підконтрольних росіянами мусульманських територій, внаслідок чого набагато сильніше впливав на суспільство (Sartori 2016, р. 194).

Оскільки Центральна Азія була регіоном повністю поневоленим росіянами лише у кінці XIX ст., там, на початку XX ст., зберігала значний вплив попередня еліта, між іншими, представлена мусульманськими богословами – улемами. Улеми переважно трималися консервативних переконань у тому числі й на систему освіти. Хоча серед них траплялися особи, які розуміли важливість реформ (Khalid 2015, р. 66), більшість вважала, що відмова від традиційної системи навчання у мектебе і медресе було рівноцінно зі співпрацею з російськими окупантами. Для ілюстрації варто згадати, що навіть навчання за партою для консервативних улемів вважалося нав'язуванням ворожої культури (Khan 1996, р. 150). Саме консервативні улеми були одними з основних опонентів джадидів. Порівнюючи з ними джадиди називали себе «просвітленими» та «прихильниками прогресу» (Khalid 2015, р. 10).

Саме у такому історичному контексті у Центральній Азії діяла ціла низка видатних осіб, які розвивали й поширювали ідеї прогресу у власному розумінні. Зосередимо свою увагу на Абдурауфі Фітраті. Біографія Фітрата добре ілюструє етапи, які пройшов джадидизм у даному регіоні, його боротьбу з місцевим консерватизмом і розгром від нової тоталітарної сили, тобто більшовиків.

Абдурауф Фітрат народився у Бухарі у 1886 р. у сім'ї купця. Навчався в одному з кращих медресе Бухари Мір-і Араб, в майбутньому він стверджував, що не вважав систему навчання ефективною (Allworth 2000, р. 6). Мешкаючи у Бухарі все частіше помічав елементи недосконалості системи, яка там існувала, що вплинуло на його переконання і наблизило до джадидів.

У 1909 р. він отримав право на стипендію від новоствореного Товариства освіти дітей, організації, яку було засновано бухарськими купцями, оскільки вони усвідомлювали необхідність давати талановитій молоді якісну освіту, ніж ту, яку можна було отримати у Бухарському еміраті (Khalid 2014, с. 43). У 1910 р. він їде на навчання у Стамбул. Існує також думка, що додатково вплинув на його від'їзд масовий сунітсько-шиїтський конфлікт, який спалахнув того року у Бухарі, і, відповідно, Фітрат, залишаючи рідне місто, керувався страхом за своє життя

(Khan 1996, p. 139). У Стамбулі він не був матеріально забезпечений повною мірою, а тому змушений підробляти у закладах харчування. Водночас продовжував наполегливо навчатися, брати участь у культурних організаціях та активно записувати свої думки (Allworth 2000, p. 6).

Важливо звернути увагу на політичну ситуацію в Османській імперії, за якої він потрапив до Стамбулу. Після молодотурецької революції 1908 р. відчувалося поширення нових ідей та бажання прогресу (Khalid 2021, p. 119). Це мало резонанс з ідеями джадидів. Тому в Стамбулі сформувався гурток бухарських інтелектуалів, який отримав назву «Бухарське товариство розвитку освіти» (Karpat 2002, p. 296). Ця атмосфера сприяла початку творчої активності Абдурауфа Фітрата у формі художніх творів.

Ранні твори Абдурауфа Фітрата написані таджицькою (перською) мовою, яка на той час була офіційною мовою Бухарського емірату, тобто навчання і документообіг проходив нею. Його тексти, написані у той період, вважаються класикою таджицької літератури (Ameri та Khodayar 2014, p. 464). Про це важливо зазначити тому, що надалі Фітрат наполягав на своїй узбецькій ідентичності. Але для нього у той час мова не мала принципового значення. Загалом під час стамбульського періоду творчості помітний пріоритет у релігійних питаннях порівняно з етнічними (Abdirashidov 2023, p. 51).

Серед низки написаних ним творів звернемо увагу на його оповідання «Розповідь індійського мандрівника (Бухара якою вона є)». Це оповідання було видане під час його перебування у Стамбулі, і відразу перекладене російською мовою та опубліковано в Самарканді. В ньому Фітрат описує Бухару очима мандрівника з Індії. Варто вказати, що у той час відчувалася культурна спільність між народами Центральної Азії, Афганістану та Індії, тому критика індійця могла сприйматися особливо гостро (Lyons 2003, p. 300). Мандрівник, спостерігаючи за недоліками бухарського суспільства, підкреслює нерозуміння бухарського суспільства, як основ ісламу, так і цивілізаційних тенденцій, пов'язаних з науково-технічним прогресом. Особливо багато критикує бухарських улемів. Критика поширюється як в недоліках у релігійних питаннях (наприклад, він вказує на погане знання арабської мови), так і щодо їх ролі в слабкому поширенні у Бухарі кінця XIX – початку XX ст. досягнень тогочасної науки. Відношення можна проілюструвати фразою: «Як люди, що проживають в Бухарі, і не відають, що відбувається в Самарканді, можуть знати, що відбувається на небесах» (Фітрат 1913, с. 29).

Після повернення у 1914 р. у Бухару, Фітрат свої зусилля направив на впровадження ідей нової школи та продовжив літературну творчість. Попри революційність Фітрата окремі його твори, написані в той час, друкувалися в Москві (Khan 1996, p. 140). Після лютневої революції 1917 р., влаштувався працювати редактором у Самарканді в узбецькомовній газеті Хурріят («Свобода»). Ще у 1916 р. у нього з'явилися тексти написані тюркською мовою, а після редакторської роботи в Хурріяті, Фітрат почав чітко артикулювати своє узбецьке походження та висловлювати ідеї близькі до пантюркізму. Хоча він стверджував, що Бухара є частиною Туркестану, водночас наголошував на важливості перської (таджицької) мови (Abdirashidov 2023, p. 19).

Наслідком Першої світової війни та падіння царського режиму, стали суттєві зміни, які відбувалися на всіх територіях, які контролювала Російська імперія. Регіон Центральної Азії не став виключенням. Так, у Бухарі значно посилюються й активізуються місцеві джадиди, відомі під назвою молодобухарці. Вони вступили у боротьбу з еміром Сеїд Алім-ханом, який спирався на консервативні сили. Причиною радикалізації відносин стала телеграма, яку відразу після відречення царя направили джадиди тимчасовому уряду з пропозицією натиснути на еміра, щоб він почав проводити реформи (Becker 2004, p. 189). На першому етапі боротьби сила була на боці еміра, тому найвідоміші джадиди у 1918 р. тікають до Ташкенту.

Щодо Фітрата, хоча він спочатку, по поверненню у Бухару зі Стамбула, мав надію на «про-світлену монархію», що з часом емір зможе переконатися у вірності ідей джадидів і почне проводити реформи згори (Khalid 2015, p. 41). У 1918 р. його погляди повністю змінилися, тоді він стверджував, що емір продав Бухару Великій Британії та закликав до боротьби з ним (Khalid 2015, p. 122). На цьому фоні джадиди зближуються з більшовиками. У той час здавалося, що у них спільні вороги і більшовизм може бути корисний у боротьбі колонізованих народів Сходу за свою свободу. Водночас союз з джадидами також був важливим для більшовиків, оскільки вторгнення у Бухару і скинення еміра Алім-хана (1920 р.), сприймалося не як окупація, а як підтримка місцевих прогресивних сил (Khalid 2014, p. 56). Таким чином у 1920 р. була проведена так звана «Бухарська операція» результатом якої стало проголошення Бухарської Народної Радянської Республіки (БНРР). Щодо Фітрата, хоча він в окремих творах змальовує комуністів у саркастичному ключі, все ж для можливості реалізувати свої ідеї щодо реформ у Центральній Азії він приєднується до бухарського осередку комуністичної партії (Allworth 2000, p. 14).

Авторитет Фітрата дозволив йому отримати різні посади в уряді БНРР. Поміж іншого він очолював міністерство просвітництва БНРР. Працюючи на цій посаді, Фітрат продовжував займатися творчістю, як у сфері літератури, так і публіцистики. Водночас у нього склався імідж архи-джадида, який безкомпромісно проводив реформи та боровся із забобонами минулого (Sartori 2016, p. 217). У науковій літературі відзначається його вплив щодо тюркізації Бухарської республіки. Саме Фітрат сприяв, щоб весь документообіг змінився з перської (таджицької) на узбецьку мови (Khalid 2014, p. 129).

Звичайно, як і в інших випадках, більшовики не хотіли ділити владу з іншими політичними силами, і лише зміцнивши позиції, вони ліквідують Бухарську республіку, а джадиди починають зазнавати репресій. Фітрат у 1923 р. був звинувачений у намаганні концентрувати владу у своїх руках і відсторонений від адміністративних посад. В результаті чого Фітрат перейшов працювати у наукову сферу, в Інститут східних мов у Москві, але у 1937 р. був репресований і реабілітований посмертно лише у 1980-х рр. (Khan 1996, p. 142). Його літературна творчість є важливим джерелом досліджень ідей джадидизму, але після репресій, яким він був підданий, радянська влада цілеспрямовано боролася з його спадщиною. Як наслідок жодна бібліотека світу не має у своїй колекції повного зібрання його творів (Allworth 2000, p. 14).

Отже, досліджуючи біографію Абдурауфа Фітрата можна стверджувати, що він послідовно розвивав у Центральній Азії ідеї джадидизму і прагнув поєднати іслам та науково-технічний прогрес. А тому його можна сміливо поставити в один ряд з реформаторами з інших частин мусульманського світу кінця XIX – початку XX ст. Фітрат зумів поєднати наукову та громадську діяльність з написанням художніх творів. Тимчасовий союз з більшовиками на початку дозволив джадидам спробувати реалізувати свої ідеї. Надалі цей рух був розгромлений, найбільш харизматичні діячі репресовані. Серед репресованих був і Абдурауф Фітрат. Хоча його життєвий шлях закінчився у 1937 р., але твори дозволяють і далі досліджувати рух джадидів.

Список джерел та літератури

- ГАНКЕВИЧ, В., 2020, Ісмаїл Бей Мустафа Оглу Гаспринський (1851–1914). Zaporizhzhia Historical Review, 1(14), 67–72.
- ГЛАДУН, В.О., 2009, Правова Просвіта мусульман як спосіб виховання у працях Ісмаїла Гаспринського. Ученые записки Крымского национального университета имени В. И. Вернадского. Юридические науки, 22 (61) (1), 18–25.
- ФИТРАТ, А., 1913, Рассказы индийского путешественника (Бухара как она есть). Самарканд.
- ABDIRASHIDOV, Z., 2023, 'Abdurra'uf Fitrat in Istanbul: Quest for Freedom. de Gruyter GmbH, Walter.
- ALLWORTH, E., 2000, The preoccupations of 'Abdalrauf Fitrat, Bukharan nonconformist: an analysis and list of his writings. Berlin: Das Arabische Buch (ANOR, 7).
- AMERI, H. та KHODAYAR, E., 2014, Construction of Past Participle in the Contemporary Tajik Language Case Study: Fitrat Bukharaei's Monazera and Bayânât-e Sayyâh-e Hendi. Procedia – Social and Behavioral Sciences. 122, 461–464. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.01.1373
- BAZARBAYEV, K.K., ASSEL, G. and MUHABBAT, R., 2013, 'Jadidism Phenomenon in Central Asia', Procedia – Social and Behavioral Sciences, 89, 876–881. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.08.948>.
- BECKER, S., 2004, Russia's Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865–1924. Taylor & Francis Group.
- ESPOSITO, J. L., 1995, The Islamic threat: Myth or reality? Second Edition. New York: Oxford University Press.
- KARPAT, K.H., 2002, The politicization of Islam: reconstructing identity, state, faith, and community in the late Ottoman state. 1. paperback ed. Oxford: Oxford Univ. Press (Studies in Middle Eastern history).
- KHALID, A., 2014, Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia. University of California Press.
- KHALID, A., 2015, Making Uzbekistan: nation, empire, and revolution in the early USSR. Ithaca London: Cornell University Press.
- KHALID, A., 2021, Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present. Princeton University Press.
- KHAN, S., (1996). Abdal Rauf Fitrat. Religion, State and Society. 24(2–3), 139–157. DOI: 10.1080/09637499608431735

- LYONS, S. T., 2003, 'Chase away this pig from the mosque': Eastern politics in the Indian dramas of Abdurauf Fitrat. *Central Asian Survey*. 22(2–3), 299–313.: DOI: 10.1080/0263493032000157780
- SARTORI, P., 2016, Ijtihād in Bukhara: Central Asian Jadidism and Local Genealogies of Cultural Change. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. 59(1–2), 193–236. DOI: 10.1163/15685209-12341397
- TUNA, M., 2017, «Pillars of the Nation»: The Making of a Russian Muslim Intelligentsia and the Origins of Jadidism. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. 18(2), 257–281. DOI: 10.1353/kri.2017.0018

References

- ABDIRASHIDOV, Z., 2023, 'Abdurra'uf Fitrat in Istanbul: Quest for Freedom. de Gruyter GmbH, Walter. [In English].
- ALLWORTH, E., 2000, The preoccupations of 'Abdurauf Fitrat, Bukharan nonconformist: an analysis and list of his writings. Berlin: Das Arabische Buch (ANOR, 7). [In English].
- AMERI, H. та KHODAYAR, E., 2014, Construction of Past Participle in the Contemporary Tajik Language Case Study: Fitrat Bukharaei's Monazera and Bayânât-e Sayyâh-e Hendi. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 122, 461–464. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.01.1373. [In English].
- BAZARBAYEV, K. K., ASSEL, G. and MUHABBAT, R., 2013, 'Jadidism Phenomenon in Central Asia', *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 89, 876–881. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.08.948>. [In English].
- BECKER, S., 2004, *Russia's Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865–1924*. Taylor & Francis Group. [In English].
- ESPOSITO, J. L., 1995, *The Islamic threat: Myth or reality? Second Edition*. New York: Oxford University Press. [In English].
- FITRAT, A., 1913, *Rasskazy indiiskoho puteshestvennika (Bukhara kak ona est) [Tales of an Indian traveler (Bukhara as it is)]*. Samarqand. [In Russian].
- HANKEVYCH, V., 2020, Ismail Bei Mustafa Ohlu Hasprynskiyi (1851–1914) [Ismail Bey Mustafa Oglu Hasprynskiyi (1851–1914)]. *Zaporizhzhia Historical Review*, 1(14), 67–72. [In Ukrainian].
- HLADUN, V.O., 2009, *Pravova Prosvita musulman yak sposib vykhovannia u pratsyakh Ismaila Hasprynskoho [Legal Enlightenment of Muslims as a Means of Education in the Works of Ismail Gasprinsky]*. *Ucheni zapysky Krymskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Yuridychni nauky* 22 (61) (1), 18–25. [In Ukrainian].
- KARPAT, K.H., 2002, *The politicization of Islam: reconstructing identity, state, faith, and community in the late Ottoman state*. 1. paperback ed. Oxford: Oxford Univ. Press (Studies in Middle Eastern history). [In English].
- KHALID, A., 2014, *Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia*. University of California Press. [In English].
- KHALID, A., 2015, *Making Uzbekistan: nation, empire, and revolution in the early USSR*. Ithaca London: Cornell University Press. [In English].
- KHALID, A., 2021, *Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present*. Princeton University Press. [In English].
- KHAN, S., (1996). Abdal Rauf Fitrat. *Religion, State and Society*. 24(2–3), 139–157. DOI: 10.1080/09637499608431735. [In English].
- LYONS, S. T., 2003, 'Chase away this pig from the mosque': Eastern politics in the Indian dramas of Abdurauf Fitrat. *Central Asian Survey*. 22(2–3), 299–313. DOI: 10.1080/0263493032000157780. [In English].
- SARTORI, P., 2016, Ijtihād in Bukhara: Central Asian Jadidism and Local Genealogies of Cultural Change. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. 59(1–2), 193–236. DOI: 10.1163/15685209-12341397. [In English].
- TUNA, M., 2017, «Pillars of the Nation»: The Making of a Russian Muslim Intelligentsia and the Origins of Jadidism. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. 18(2), 257–281. DOI: 10.1353/kri.2017.0018. [In English].

Абдурауф Фітрат: теоретик і практик джадидизму

В статті розглянуто біографію Абдурауфа Фітрата та його вплив на рух джадидів. Висвітлено, як джадидизм виник на території російської імперії та як він поширився на весь регіон Центральної Азії. Проаналізовано історичний контекст існування Бухарського емірату початку XX ст., недосконалість інститутів, які там функціонували, і, серед інших, системи освіти. Розглянуто за яких обставин Абдурауф Фітрат почав симпатизувати джадидизму.

Наголошено на важливості періоду навчання Фітрата у Стамбулі та як під впливом ідей молодотурецької революції він пересвідчується у важливості науково технічного прогресу для виправлення тогочасного становища мусульман. Також звернено увагу на тому, що саме під час проживання у Стамбулі Фітрат починає писати літературні твори, робить це перською мовою, офіційною мовою Бухарського емірату. Розглянуто твір Фітрата «Розповідь індійського мандрівника (Бухара якою вона є)» у якому герой вказує на проблеми, які переповнюють Бухарський емірат, зосереджуючи увагу на технологічній відсталості та невірному розумінні мусульманськими богословами своєї релігії.

Звернуто увагу на діяльності Фітрата після повернення до Центральної Азії. Проаналізовано активізацію джадидів після Першої світової війни, у вигляді руху молодобухарців, і роль Фітрата у цьому процесі. Висвітлено, ситуативний союз молодобухарців з більшовиками, що дозволило на певний час отримати владу у Бухарі, і намагатися там впровадити свої реформи. Описано, як у наслідок репресій був розгромлений рух джадидів загалом, і що ця участь не оминула Фітрата. Зроблено висновок, що творчість Абдурауфа Фітрата залишається одним з найважливіших джерел дослідження думки джадидів.

Ключові слова: Абдурауф Фітрат, Центральна Азія, Бухара, джадидизм, мусульманські реформатори, репресії.

Vitalii Liulka, Ph.D. (History and Archaeology), Assistant professor of Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Віталій Люлька, доктор філософії (історія та археологія), асистент кафедри нової та сучасної історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3012-4939>

ResearcherID: AAB-6148-2020

Received: 25.02.2025

Advance Access Published: April, 2025